

NOORDERBREEDTE EXKURSIË

Zuidwest-Drente

Joost Lobstein, Peter Huig

● *Het landschap van Zuidwest-Drente is interessant en afwisselend. Het is een overgangsgebied van de het Drents plateau naar de Friese Wouden. Wij treffen hier het typische esdorpenlandschap aan met de karakteristieke beekdalen, brinken en essen. Van de eertijds zo uitgestrekte heidevelden is in dit gedeelte van Drente nog een groot deel gespaard gebleven: de Dwingelose- en Kraloërheide.*

De Havelterberg ligt een aantal kilometers westelijker van deze grote heidevelden. Niet alleen vinden we hier de restanten van de Saale-ijstijd in de vorm van de stuwwallen, maar ook uit recentere tijden zijn hier interessante zaken te bekijken.

Ten noorden van de Havelterberg vinden we een veenontginningslandschap. Het is ontstaan in het tongbekken dat de gletsjer uitgeschuurd heeft. Midden in het veengebied stroomt de Waperveense A. Zuidwestelijke van de Havelterberg ligt ook een laagveenlandschap. Het ligt in het oerstromdal van de Vecht en is veel uitgestrekter. De overgang naar dit veenlandschap is abrupt.

Exkursiepunten

Kraloër Heide en Dwingelose hei

De Kraloër Heide en Dwingelose Heide maken deel uit van het Nationaal Park Dwingelderveld. Het totale park beslaat een oppervlakte van ± 3500 ha en bestaat behalve uit voorgenoemde gedeeltes verder uit de Anserdennen en de boswachterij Dwingeloo. De belangrijkste terreineigenaren zijn de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer. In 1991 heeft het Dwingelderveld de status van Nationaal Park gekregen. Rond het jaar 3500 v. Chr. wordt er voor het eerst akkerbouw bedreven in het Drente. De bewoningsgroep die dat introduceerden waren de hunebedbouwers. In een rap tempo werden de bossen verwoest. De oorzaak was

dat men het principe van bemesten (nog) niet kende. Hierdoor moest er ieder jaar weer nieuwe akkerbouwgrond gemaakt worden. Dat gebeurde door bomen te kappen of af te branden. Op de vrijkomende grond werd één jaar akkerbouw bedreven. Na een oogst was de van nature arme grond ongeschikt geworden voor een nieuwe oogst en men trok verder en het rooien van bomen herhaalde zich.

Vooraf na 1000 v. Chr. voltrok de ontbossing zich in een rap tempo. Op de verlaten voedselarme gronden vestigde zich de heide. Een natuurlijk proces is dat heide zich laat verdringen door bos. Door de begrazing van de heide door schapen werd deze ontwikkeling tegengehouden. Begrazing was nodig vanwege de mest die de beesten produceerden. De mest werd vermengd met heideplaggen en op de akkerbouwgronden (essen) gestort om ze vruchtbaar te maken. Door de ontwikkeling van

Edward Houling

de kunstmest verdween de noodzaak om noodzaak om schapen te houden en de meeste heidevelden werden ontgonnen.

Op de Dwingelose heide vinden we vennen en stuifzanden. De vennen zijn ontstaan in laagten met een voor water ondoorlatende bodem. De ondoorlatendheid kan bijvoorbeeld veroorzaakt worden door keileem of door de vorming van een podzol. Ook kan de ven dieper zijn dan het grondwaterniveau. Vaak is het dan een pingo-

ruïne. Deze laagten groeiden in de loop der tijden dicht met veen. Het feit dat we nu toch vennen zien is omdat er turf gewonnen werd.

Het ontstaan van de stuifzanden is ook aan de mens te wijten. De heide blijft door begrazing in stand, maar tegen overbegrazing is het niet opgewassen. Perioden van overbegrazing zijn in de geschiedenis van Drente regelmatig aan te wijzen. De laatste periode van rooibouw op de heide werd eind vorige eeuw gepleegd. Grote gedeeltes van de heide veranderden in stuifzanden. De hoge wandelende duinen konden de omgeving met een dikke laag zand bedekken. Na de oprichting van Staatsbosbeheer in 1899 werden veel van deze stuifzanden bebost. Veelal werden er dennen aangeplant; zo leverde het bos nog geld op.

Oldenhove

Eén van de belangrijkste havezathen was de Oldehof bij Oldenhove. Eeuwenlang is dit de zetel geweest van de Heren van Ruinen. In 1139 komen we de naam van Otto van Ruinen reeds tegen als leenman van de bisschop van Utrecht. Sindsdien breiden de leenheren van Ruinen hun macht uit tot in de 13de eeuw de Heerlijkheid Ruinen ontstond. Het eigendomsrecht van het gebied lag grotendeels bij de Bisschop, maar de Heren hadden

Kraloër Heide

allerlei rechten verworven zoals pachtrecht, vis- en jachtrecht, maar ook rechtspraak. In tegenstelling tot de rest van Drente was de Heer van Ruinen geen verantwoordelijk schuldig aan de Etstool, het hoogste rechtcollege van Drente. Tot 1598 bleef de Heerlijkheid Ruinen bestaan. Hierna ging hij op in de Landschap Drente. Rond 1800 werd de havezathe Oldehof afgebroken. Op de plaats van de havezathe staat nu een boerderij (Oldehave 9).

Kerk van Ruinen

De kerk van Ruinen is in zijn huidige vorm uit 1423. Hij heeft een aantal voorgangers gehad, waarvan de oudste stamt uit het midden van de 9de eeuw. Toen was Ruinen en omgeving een soort missionaris gemeenschap met als opdracht de verdere kerstening van Drente en Friesland. In 1040 wordt de Maria-abdij gesticht. Dit Benedictijnerklooster wordt 40 jaar later een dubbelklooster (voor nonnen en monniken). Zij bouwden een tufstenen abdijkerk. In 1325 verdwijnt het klooster en de kerk vervalt aan de parochie. In 1423 wordt de kerk afgebroken en opnieuw opgebouwd. De oorspronkelijke tufsteen wordt opnieuw gebruikt. Dit is vooral in de noordmuur en in het onderste gedeelte van de toren terug te vinden.

Hunnenkloosterberg

De Hunnenkloosterberg tussen Ruinen en Echten wordt beschouwd als een kame, een overblijfsel uit de Saale-ijstijd. Een kame is een heuvel die ontstond door het smeltwater dat bij het afsmelten van de gletsjers vrijkwam. Vaak worden ze gevormd door de opvulling van spleten en gaten in het smeltende ijs. In Drente zijn een aantal van deze heuvels of bergen bekend, bv. de Fluiterberg en Kalenberg (ten westen van Hoozeveen).

Borgbarchien

Tussen Ansen en Uffelte ligt het landgoed Rheebruggen. Zuidelijk hiervan ligt in het weiland een heuvelje begroeid met bomen. De plaats van de heuvel markeert de plaats waar in het verleden de weg naar Steenwijk de Scheidgruppe, een beekje, kruiste. Op deze strategische plaats werd een houten of stenen woontoren gebouwd. Ter beveiliging werd er een gracht omheen gegraven. Het enige wat er van rest is het 'Borgbarchien'.

Es van Uffelte

De Uffelter es is een van de grootste essen van Drente. De dikte van het esdek varieert tussen de 40 en 80 cm. De opbouw van de es bestond uit langwerpige percelen, die blokken vormden. De langwerpige percelen lagen dwars op de hoogtelijnen zodat het overtollige regenwater via bouwvoor en afwateringssloot afgevoerd kon worden. Dicht bij het dorp, aan de rand van de es, bevinden zich de oudste akkers. Deze zijn blokvormig en worden de Woerden genoemd. De weg naar deze akkers heet nog steeds de Woerthe. Naar en over de es liepen wegen. Verder lagen er allerlei voetpaden naar de diverse akkers. Deze werden ieder jaar weggeploegd en veranderden dan ook steeds van plaats. Na de uitvinding van de kunstmest werden grote stukken van het omringende land ontgonnen. Vooral door latere ruilverkavelingen verdween de kleinschaligheid van het Drentse land.

John Stoel

Eupen Barchien

Langs de weg van Uffelte naar Havelte zien we aan de linkerkant een grafheuvel. Deze heuvel wordt in de volksmond het Eupen Barchien genoemd. Het is een Midden-Bronstijd grafheuvel. De heuvel werd opgeworpen om een belangrijk lid van de familie inte begraven. Later werd de heuvel ook voor zijn nakomelingen gebruikt. Bij opgravingen zijn in het centrum restanten van twee doden aangetroffen. Zij waren op de oude ondergrond neergelegd en bedekt met zand en plaggen. Bijzettingen in boomkisten liggen in de flanken van de heuvel. Rondom de heuvel is een onvolledige krans van stenen aangetroffen. Deze markeerde de grenzen van de heuvel. Na afloop van de opgravingen is de grafheuvel gerestaureerd.

Havelte

Gelegen aan de voet van de Havelterberg ligt het brinkdorp Havelte. De talrijke oude boerderijen van Havelte liggen verspreid rond de binnenes. Het landschap aan de zuidkant van het dorp wordt gekenmerkt door houtwallen en een aantal oude boerderijen. Westelijk van Havelte ligt de Eursinger Binnenes. Deze wordt aan de noordoost zijde door het dorp Darp en in het westen en zuiden door de in groepjes liggende boerderijen van het

Houtwal bij Havelte

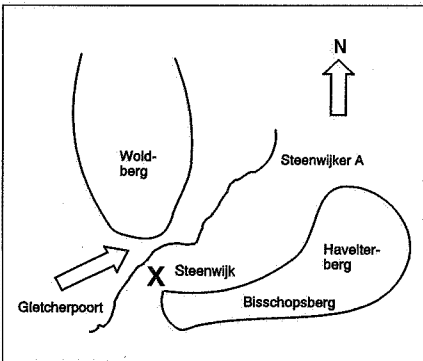
buurtschap Eursinge omsloten. Tussen de hoeven is geen nieuwbouw gepleegd, waardoor het originele karakter goed bewaard is gebleven. Oostelijk van Eursinge ligt het landgoed Overcinge met de bijbehorende havezathe. Reeds in de 14de eeuw stond hier een huis, maar het huidige pand is uit de 17de eeuw.

Groeven in de Havelterberg

Ten zuidwesten van de buurtschap Havelterberg ligt aan de andere kant van de spoorlijn een tweetal groeven. In deze ontsluitingen kunnen we in breukvormige storingen aantreffen die duiden op stuwing. Onder een dunne bouwvoor ligt een roestbruine keienlaag, het verweringsrestant van het keileem. Hieronder liggen afwisselende lagen zand en leem.

Bisschopsberg en Havelterberg

De Bisschopsberg, de Havelterberg en de Woldberg zijn ontstaan in de Saale-ijstijd. De laatste ligt ten noorden van Steenwijk. Een afsmeltende gletsjertong in de Saale-ijstijd, die in het dal lag dat nu door deze wallen omsloten wordt, heeft de bodem hier ter plaatse opgestuwd. Het afsmeltende water zocht een weg naar het zuidwesten door de stuwwal heen. Deze opening noemen we de

Kaartje omgeving Havelterberg

gletsjerpoort. Het materiaal dat het ijs met zich meegevoerd had, werd rondom de gletsjertong afgezet. Steenwijk ligt in de gletsjerpoort en de Steenwijker A stroomt er doorheen. Het dal is grotendeels opgevuld met laagveen. In de oost- en de zuidflank van de Havelterberg liggen enkele zeer fraaie erosiedalen. Deze zijn ontstaan in de laatste-ijstijd.

Wapserveen

Wapserveen is een typisch voorbeeld van randveenont-

Piet Vrijte Volk

Boven: Havelterberg
Links: Turfwinning

ginning. Het is een 7,7 km lang weg dorp langs de Wapserveense A (de beek wordt verderop Steenwijker A). Het dorp is ontstaan op de overgang van de hogere zandgronden naar de lagergelegen drassige veengronden. Langs de Wapserveense A vinden we sporen van turfafgravingen. Het gebied waar turf gewonnen werd heette Veenland. In het begin van de 17de eeuw werd hier nat verveend. Dit houdt in dat men de baggerturf uit de trek- of petgaten vermengde met water tot er een brei ontstond. De brei werd op planken op de legakkers gelegd, waarna het water er uittiep. Zodra de turf genoeg ingedroogd was werd hij door mannen met planken onder hun voeten aangestampd. Vervolgens werden er turfjes gesneden. De brandstof werd in pramen afgevoerd. Om in het veen te komen en om de turfjes af te voeren werden loodrecht op de Wapserveense A wijken of schipsloten gegraven. Een van de vijf schipsloten in de omgeving van Wapserveen, de Havelter Schipsloot, is nog goed te herkennen. In de 20ste eeuw is het gebied als grasland in gebruik genomen. Rond de Wapserveense A zijn de trek- en petgaten te herkennen.

Spiker van Lhee

In augustus 1953 werd bij een ontgroning in Lhee een aantal, keurig op een rij gerangschikte, stenen gevonden. Aanvankelijk dacht men dat het de fundamenten van een spiker (korenschuur) waren. Waarschijnlijk zijn het fundamenten van een gebouw uit de middeleeuwen.

Opgave excursie

De excursie naar Zuidwest-Drenthe vindt plaats op zondag 24 januari 1993. Vertrek om 9.30 uur vanaf het hoofdstation te Groningen. Om 10.00 zijn we op het hoofdstation te Assen. De excursie wordt ingeleid met een dialezing. Lunch om 13.00 uur. Om 16.30 uur zijn we terug in Assen en een half uur later in Groningen. Opgave en inlichtingen: Perception Edukatief, Warmoesstraat 44, 9724 JM Groningen, tel. 050-182580, giro: 672357, kosten f 55,- per persoon (inkl. koffie en lunch).